

Persovits József

Egy humanista tudós Mátyás király udvarában

Ötszázharminc esztendeje történt, hogy Budáról eltávozott egy kiváló német tudós, aki hazájába visszatérve 1472-ben Nürnbergben felállította könyvnyomtató műhelyét, ahol évekig kiadványokat készített. Ezzel szinte egy időben Rómából Magyarországra érkezett egy német nyomdász, aki Budán berendezte az első magyar tipográfiát, és kinyomtatatta a *Chronica Hungarorum* (Magyarok krónikája) c. művet. Érdekes, véletlennek tűnő egybeesés. Ha még azt is hozzávesszük, hogy a német tudós budai tartózkodása előtt már korábban Rómában valószínűleg megismerkedett a nyomdászával, akkor már szinte kézenfekvő a kérdés: vajon miért nem ő nyomtatott Budán? De nézzük, ki is volt ez a tudós, és hogyan került Magyarországra.

Regiomontanus (Johannes Müller) 15. századi csillagász, matematikus és könyvnyomtató 1436. június 6-án született a frankföldi Königsberg melletti Unfindenben. A későbbiekben a Müller családi név helyett születési helyének latin neve után a Regiomontanus nevet használta. A kitünő és neves humanista, korának kiemelkedő alakja, aki természet-tudományi ismeretei, tudása, valamint görög klasszikus fordításai által vált híressé.

A tehetséges ifjú már 11 éves korában Lipcsei Egyetem hallgatója volt, majd ezt követően Bécsben tanult. Főleg a csillagászat és a matematika érdekelt. Gondolatait több könyvben is megjelentette. Legfontosabb műve a *De triangulis omnimodis libri quinque* (Öt könyv mindenféle háromszögekről) 1464-ben készült el, de csak halála után, 1533-ban jelent meg. Egyetemi tanulmányai befejezése után Bécsbe ment, ahol tanítványa és famulusa lett Georg Peurbach csillagásznak, kora híres matematikusának.

A mester és tanítványa sorsa – különös módon – külön-külön is kapcsolódott Magyarországhoz, pontosabban a királyi udvarhoz. Peurbachot 1454-ben V. László király Budára hívta udvari asztrológusnak, ahol a csillagász-matematikus megalkotta a híressé lett trigonometriai táblázatát, ennek segítségével a nap- és holdfogyatkozásokat előre ki lehetett számítani. A tudós csillagász levelezett Vitéz Jánossal,

akinek felfedezéseiről tudósításokat küldött, a vára-di csillagvizsgálót pedig műszerekkel látta el. A térképészek számára fontos alapradianok mérését is elvégezte Nagyváradon (majd tizenöt évvel később Regiomontanus is hasonló méréseket végzett Budán). Peurbach később visszatért Bécsbe.

Regiomontanus egyetemi évei után ment Bécsbe hogy, Peurbachnál tanulhasson. Kettőjük kapcsolata barátsággá vált, és a két tudós ezután már együtt végezte megfigyeléseit. Amikor a mestert Rómába hívták, hogy fordítsa le Ptolemaiosz fő művét, az *Almagest* (Nagy gyűjtemény) eredeti görög kéziratát, magával vitte tanítványát is. Peurbach elkezdte a fordítást, de közben váratlanul elhunyt. Ekkor tanítványa folytatta a mű fordítását, melyet 1463-ban fejezett be. Ezután Regiomontanus még éveket töltött Rómában, majd visszatért Bécsbe, ahol elhunyt barátja helyét töltötte be az egyetemen.



Regiomontanus
arcképe (metszet)

1467-ban Bécsben érte a humanista tudóst Vitéz János esztergomi érsek meghívása Mátyás király udvarába. Még az évben Budára utazott, hogy a királyi Corvina-könyvtár alapját képező görög klasszikusok kézirateit rendezze. Mátyás ugyanis Itáliában, a török

birodalomban és Görögországban sok eredeti latin és görög kéziratot vásároltatott könyvtára számára, ezeket lefordíttatta, és kódexekbe másoltatta. A Budán létesített kódexmásoló és könyvfestő műhelyben mintegy harmincan dolgoztak. Mátyás humanistákat hívott udvarába, Galeotto Marzio is itt munkálkodott akkoriban könyvtárának első könyvtárosa-ként.

A humanista eszme az idő tájt Mátyás udvarában összpontosult Magyarországon. Ebbe illeszkedett többek között Mátyás azon elhatározása, hogy egyetemet alapít. Ezt Janus Pannonius által 1465-ben

Rómában kérte II. Pál pápától, aki az engedélyt megadta (egyetem ugyanis csak pápai vagy császári engedéllyel volt létesíthető). Az egyetem Pozsonyban épült, az Academia Istropolitana elnevezést kapta. Élére Vitéz János esztergomi érseket állított a király. Az egyetem Pozsonyba történő helyezésével Mátyás a bécsi és krakkói egyetemeknek kívánt konkurenciát teremteni, főleg azért, mert a császárral és a lengyel királlyal állandóan rossz viszonyban volt, és nem akarta, hogy a magyarok az ottani egyetemeken tanuljanak. Mátyás jelentős anyagiakkal támogatta az egyetemi építkezést, a professzoroknak még külön házat is építtetett. Az 1467-ben megnyílt, négy tudománykarral létesült Pozsonyi egyetemen Vitéz János a skolasztika helyett, az akkori modern humanista irányzatot részesítette előnyben, elsősorban a görög nyelvre, valamint a természettudományokra helyezve a hangsúlyt. A tanárokat külföldről hívták (Ausztriából, Lengyelországból, Itáliából és Németországból). Így kérték fel Regiomontanust is tanításra. Az alapításhoz fűződik a ma Bécsben őrzött Ptolemaiosz-korvina, ennek a végére a pozsonyi egyetem 1467-es megnyitásával kapcsolatos horoszkópot jegyezték be.

A pozsonyi egyetem Magyarország történetében szám szerint a harmadik volt. Az első Pécsen működött 1367–1390 között, Nagy Lajos alapította V. Orbán pápa engedélye alapján. A második egyetemünk Óbudán létesült, 1395–1403 és 1410–1418 között működött, alapítását IX. Bonifác pápa engedélyezte Zsigmondnak. Mindkét felső iskola csak rövid ideig állt fenn. A harmadik sem működött sokáig, mert Vitéz János és Janus Pannonius 1471-ben kegyvesztett lett a Mátyás elleni szervezkedés, összekövés miatt. Ennek következtében hanyatlásnak indult a pozsonyi egyetem, majd utóbb, 1490 körül végleg elsorvadt.

Regiomontanust elismerés és megbecsülés övezte Magyarországon. Ezt bizonyítja, hogy munkáiból három korvina is készült Mátyás könyvtára számára, a már említett budai kódexkészítő műhelyben: 1. Canones LXIII in tabulam primi mobilis (Az állócsillagok látszólagos mozgásáról készített táblázatok, Mátyás királynak ajánlva), 2. Epitome Almagesti (Ptolemaiosz nagy csillagászati munkájának kivona-



Corvina-kódex Regiomontanus munkájából. Az állócsillagok látszólagos mozgásáról készített táblázatok, Mátyás királynak ajánlva

tos fordítása), 3. Tabulae directionum et profectio-num (Az égitestek mozgásának táblázatai). Utóbbi könyvet pártfogójának, Vitéz Jánosnak ajánlotta, nem fukarkodva túlzó dicséréivel: „Minden tudománnyal és erénnyel dicsekszel az isteni és világi tudományokban tökéletesen jártas vagy; a tudomány minden munkásától tanulni kívánsz, de ismereteid gazdagságával mindannyit felülmúlod.” Szintén Budán írta az Ephemerides (Naplók) csillagászati művét, amelyet Kolumbusz is használt felfedező útján. A könyvet később 1474-ben Nürnbergben kinyomtatta.

Regiomontanus 1471-ig tartózkodott Magyarországon. Abban az esztendőben ismét kitört a háború, és arra az időszakra esett patrónusa, Vitéz János és Janus Pannonius politikai bukása is. A humanista tudós négy év után elhagyta Magyarországot, és Németországba költözött. 1472-ben Nürnbergben telepedett le, és mint könyvnyomtató tűnt fel. Egy gazdag német polgár – Bernhard Walter – anyagi támogatásával nyomdát, valamint obszervatóriumot és

csillagászati műszereket készítő műhelyt létesített. Walther a tudós tanítványa és pártfogója volt. A Nürnbergben felállított nyomdában német és latin nyelvű kalendáriumok és könyvek készültek.

A tudós költözése és nyomdai tevékenységének kezdete időben egybeesik az első magyarországi tipográfia létrehozásával és működésével. 1472-ben Karai László budai prépost, alkancellár, Mátyás király megbízásából Rómában járt küldöttségben a pápánál, ahol megismerkedett a nyomtatással, és felismerve annak jelentőségét, elhatározta, hogy Budán is meghonosítja a könyvnyomtatást. Ezért Magyarországra hívta Rómából a német Andreas Hess nyomdászt, aki még abban az évben Budára érkezett öntőszerszámaival és 80 betűmatricájával. A budai nyomtatóműhelyben pedig – amely valószínűleg Karai-házában, a várban működött, a mai Hess András téren – a következő esztendőben (1473) elkészült az első magyarországi nyomtatvány, a *Chronica Hungarorum*.

Regiomontanust IV. Sixtus pápa a naptárreform előkészítése céljából 1475-ben Rómába hívta, közben a Regensburg püspöke kinevezést is megkapta a pápától. A jeles humanista tudós 1476. július 6-án, negyven éves korában, váratlanul hunyt el Rómában.

Irodalom:

Saint Márton: Matematikatörténeti ABC. Nemzeti Tankönyvkiadó–Típotext, Budapest, 1993.

Stegena Lajos: Térképtörténet. Tankönyvkiadó, Budapest, 1983.

Pallas Nagy Lexikon. Budapest, 1897.

Hóman Bálint–Szekfű Gyula: Magyar Történet. Budapest, 1942.

A magyarok krónikája. Officina Nova, Budapest, 1995.

Bibliotheca Corviniana. Országos Széchényi Könyvtár, Budapest, 1990.

Fraknói Vilmos: Magyar századok. Athenaeum, Budapest, 1896.

Bíró Miklós: Nyomdászati lexikon. Budapest, 1936.

Göncz László

Karácsony Hetésben

Hüvös volt ugyan a levegő, de mégsem volt hagyományosan karácsonyi a december végi időjárás. Hideg déli szél fúj, a föld kérge éppen csak megdermedt a hetési tájon. A hónap még nyoma sem látszott, afféle fekete karácsony volt ezen a vidéken, a második évezred utolsó nagy szent ünnepén. Az országútról letérve hamar megpillantottam egy rendőrkocsit, amelyből két, ébernek aligha mondható rendőr szemlélte a cserjés, bokros mezőt. Az egyik inkább szendergett, míg társa bágyadt tekintettel szemlélte az előtte elhaladó autókat. Gyalogszerrel vagy kerékpáron már alig közlekedik arra valaki.

Manapság nagyon sok errefelé a szökevény, naponta több tízet csípnek el közülük a határ mindkét oldalán. A határsávban furcsa jelenséggel állunk szemben: a háborúból, megaláztatásokból és a nyomorból nyugatra szökők félnak a hazaiaktól, ugyanakkor a határ mentén élőket is rettegésben tartják az ismeretlen jövevények.

„Ki tudja kiben milyen lélek lakik”, elmélkednek általában az emberek. Nyugtalanáguk persze nem mindig alaptalan, hiszen az elmúlt mintegy tíz esztendőben bőven adódott kellemetlenség, erőszak. A néhány rossz példa természetesen általános ellenszenvet kelt a lakosság körében a menekültekkel, jövevényekkel szemben. Pedig minden bizonnyal sok közöttük a becsületes, szerető ember, akinek csak éppen a lehetetlen életkörülményekből volt már elege.

Szegény földönfutó teremtesek jobb élet után indulnak el, eladják csekély kis vagyonukat, elhagyják hazájukat és családjukat, hogy valahol több száz, netán ezer kilométerre otthonuktól embercsempészek martalékaivá váljanak, vagy az illegális népvándorlással szembeszegülő rendőrök kezébe kerülve megaláztatásnak. Tovább gondolkodtam volna magamban az emberi élet lehetetlen helyzetéről, azonban a száraz úton gyorsan megérkeztem Gáborjánházára.

Eredeti úticéлом egy kis családfakutatás volt, hiszen nagyanyámtól többször hallottam, hogy anyai nagyapám egyik elődje a már szlovén nyelvterülethez tartozó Filócról származott, és onnan nősült Bödeházára, hogy majd az ő leánya, voltaképpen az én dédnagyanyám Radmosba kerüljön. Valójában az érdekelt volna, hogy élnek e még ma is Bödeházán Oslaj vagy Oslai nevű családok. Kérdéseimre természetesen szakszerűbb válaszok után is folyadhatam volna, ha a rédicsi körjegyzőségen vagy a bödeházi polgármesternél érdeklődöm. Bizonyára kaptam volna némi felvilágosítást. A telefonkönyvbe ugyancsak belelapozhattam volna, még ha a sorvadásnak indult hetési sarokban nincs is mindenkinek telefonja, és nem utolsósorban az anyakönyveket is megszemlélhetném tájékozódás céljából. Nem ezt tettem azonban, mert saját gyökereinek kutatása során az ember általában érzelmi szálakhoz ragaszkodik. Én mindenekelőtt a bödeházi temetőre akartam egy pillantást vetni, mert úgy képzeltem el, hogy ott egy nagyon régi síremléken vagy fejfán megpillantom a keresett nevet. Arra nem is gondoltam, hogy ha távoli ősöm, őseim már az első világháború előtt meghaltak, akkor azok sírját másutt kellene keresni. Hiszen a történelmi Hetés lakosait az első világháború után bekövetkező békeszerződésig, sőt még azt követően is állítólag néhány évig, a Magyarországtól elcsatolt dobronaki „hetési temetőbe” temették.

Gáborjánházán áthaladva Bödeházára érkeztem. Már a falu elején megpillantottam a Temető utca táblát. Mégsem kanyarodtam el abba az irányba, ahol értelemszerűen a temetőre lelhettem volna. Amint tovább közlekedtem a falu másik végéhez, egy pillantást vettem az első és második világháborús hősök tiszteletére a 90-es évek elején állított izléses emléktáblára. Közben azon gondolkodtam, hogy mennyire sajnálatos dolog, hogy most járok először a lakhelyemtől alig néhány kilométerre lévő szomszédos falvak utcáiban, temetőiben. A hetési falvakon átvezető úton ugyan már négyszer végigautóztam, azonban mélyebben nem ismerkedtem meg azokkal. Korábban, még a kilencvenes évek előtt, nem is igen lehetett egy szlovén állampolgárnak ott a határszélben kószálni, hiszen többször igazoltatták, zaklatták az arra utazókat, sőt még az ott élőket is. Meg földrajzilag is sajnos félreesik ez a néhány, Magyarországon maradt hetési falu. Pedig én mindig nagyon érdeklődtem irántuk,

folyton valamilyen lelki melegség töltött el, amikor Gáborjánháza, Bödeháza vagy valamelyik másik hetési település nevét hallottam. Akkor is, amikor még mélyebben nem kutattam a történelmi források után, erősen tudatosodott bennem, hogy a trianoni határ az egyik legkisebb magyar néprajzi tájegységnek, a Hetésnek óriási károkat okozott.

A hetési falvaknak mintegy a fele a délszláv államhoz került, tehát ma Szlovénia részét alkotják, ahol még mindig erősen megmaradtak a magyar nyelvi és kulturális kötődések, és hagyományait is őrzik. A lakosság létszáma azonban sajnos egyre fogy, és a magyarság aránya is fokozatosan csökken. A kettészakítotttsággal a Magyarországon maradt hetési falvakat is legalább akkora csapás érte, mint a túlol daliakat. Elszakadtak a plébániatemplomuktól, amely Dobronakon, más néven Lendvavásárhelyen maradt. Megszakadtak a mindennapi családi, baráti és társadalmi kapcsolatok, és Alsólendva, a vidék gazdasági és kulturális központja is távol került tőlük. A második világháború után létrejött vasfüggöny még inkább elvágtá őket a külvilágtól. A többi zalai falu, még ha nem is voltak tőlük nagy távolságra, idegen volt a hetési ember számára, a határon túlra pedig akkor még nézni sem nagyon szabadott. Aki élni, boldogulni akart, annak a Hetést el kellett hagynia. Nem véletlen, hogy Gáborjánházán, Bödeházán és Jósecen, amely a harmincas évektől Bödeháza részeként van nyilvántartva, romokba dőlt házakat, elsötétített ablakokat találunk, valamint néhány német–magyar nyelvű táblával „díszített” kerítést, amelyen az áll, hogy az udvart a főleg nyugat-európai érdeklőknek elárúsítani szándékozó ingatlanközvetítő társaság birtokolja. A lakosság száma a Zala megyei hetési falvakban településenként már csak néhány tíz főre rúg, gyermek alig születik ottan.

Hetésben megállott az idő, gondoltam magamban, amikor Jósec felé kanyarodtam. Úgy érzetem, hogy ha már karácsony előtt egy nappal arra járok, akkor oda is illő ellátogatni. Annyira lepusztult utcákkal találja magát az odautazó, hogy leginkább talán az juthat az eszébe, hogy ha a 20. század első felének falusi éle-téről forgatnának filmet, akkor a legcélszerűbb lenne a magyarországi Hetésbe menni. A képet „rontja” ugyan néhány felújított épület, takaros porta, azonban ez egészében nem sokat változtat a képen. Az ott élő emberek élete sajnos nem film, hanem keserű valóság, küsz-ködés

és dacolás az idővel. A még ott maradt lakosságnak jelentős része, mintegy ötven-hatvan százaléká, már túl van a hatvanadik életévén. Gyermekük beköltöztek Lentibe és Zalaegerszegre, vagy akár távolabbra is elvándoroltak. Az idős emberek viszont ott akarnak továbbra is élni és meghalni. Őket oda köti életük leg-szebb szakasza, a fiatalságuk, a boldogságuk. Ők csak idegenek lennének a mások által megteremtett modern otthonokban. Ott is szeretnék ugyan őket, minden szépben és jóban részesülhetnének, de ők mégis a mások által elfelejtett, sokszor már-már düledező családi házat válasszák.

Jósecen egy idős bácsi lépett ki az utcára. Megálltam mellette az autóval és köszöntem neki. Először bizalmatlanul tekintett reám, majd megkérdezte mi járatban vagyok. Nem jutott más az eszembe, ezért csupán azt kérdeztem tőle bambán, hogy helybéli e? Igenlő válasza után a temető iránt érdeklődtem, mivel arról nem voltam pontosan meggyőződve, hogy a jóseci falurésznek van-e saját temetője.

– Megmutatom, ha elvisz engem is oda – mondta már rokonszenvesen a nyolcvanadik életévét taposó ember. Szívesen éltem a lehetőséggel. A szépen rendben tartott temető nincs messzire a falutól, a főútról is lehetett látni a sírok fölé emelkedő fákat. Vendéglátóm megkérdezte, hogy kinek a sírját keresem, amire én elmondtam neki, hogy csak úgy általában érdeklődöm a hetési falvak iránt. Furcsán hangzott az neki, de miután közöltem vele, hogy én afféle történész vagyok, bólogatott a fejével. Miután megtudtam, hogy ő voltaképpen Bödeházáról származik, hát előmerészkedtem kérdéseimmel távoli rokonságom iránt. Csupán annyit sikerül megtudnom, hogy ő még emlékszik az Oslajokra, azonban ma már nincs közülük senki sem a szülőfalujában. Egyebet a családról nem tudott. A röpke néhány percben, amennyit az egyre erősödő szélben a jóseci temetőben együtt eltöltöttünk, az idős ember elmesélte, hogy a gyermekei Lentiben élnek, és ma estére őt is beviszik a városba, hogy a karácsonyt együtt tölthessék. A felesége, akinek a sírját megmutatta, ott nyugszik már majdnem két évtizede a temetőben. Valamikor a szegénység ellenére is szép volt az élet, amikor családja együtt élt e határ menti kis falucsukában, azonban mára már nagyon nehézkessé váltak a mindennapjai. De ő ott akar maradni élete végéig, hiszen úgy érzi, hogy őt minden oda köti. Arról is me-sélt,

hogy a szlovéniai hetési falvakban több rokona él, egykori ismerősei, barátai vannak odaát. De ma már velük is csak nagyon ritkán találkozik. Elárulta azt is, hogy valamikor a falusi emberek, köztük ő is, csempe-szettel is foglalkoztak, hiszen azzal valamennyire segíthették a család megélhetését. Ő többnyire lúgköt szokott Dobronakon vásárolni, mivel az abban az időben Zala megyében hiánycikk volt. Mások más portékára „szakosodtak”. Számukra, hetésiek számára még a vasfüggöny sem jelentett akadályt, jegyezte meg tréfásan. Fiatalok voltak!

A kellemes társalgás után elköszöntem a kedves öregembertől. Visszaautóztam Bödeházára.. Akkor már biztos voltam benne, hogy a temetőben az általam keresett sírokat nem találom, azonban mégis bekanyarodtam a Temető utcába. A falutól talán háromszáz méternyi távolságra, nem messzire az országhatártól található a szépen rendezett bödeházi temető. Csend volt. A távolból, a túloldalról a kámaházi kutyák csaholását hallottam. Végigsétáltam a sírkövek között. Mintegy hat-hét sorban vannak a hetési falu egykori lakosai örök nyugalomba helyezve. Ugyanazok a csa-ládnevek olvashatók a sírköveken, fejfákon, mint a határ másik oldalán. Egy közösség ez, ehhez aligha férhet kétség. Az Oslaj vagy Oslai nevet nem találtam sehol, hiszen távoli őseim talán a megsemmisített hetési temetőben nyugszanak valahol Dobronak határában. Ott, abban a pillanatban számomra ez már kevésbé volt fontos, egyébként talán többet megtudhatok majd a doronaki plébánia anyakönyvéből. A temetőből kijövet egy kis láncsal összekapcsoltam az ajtót, mint ahogy az érkezésemkor volt. Úgy éreztem, hogy elégtétel van a szívemben így karácsony táján, hiszen gondolataimban mélyén együtt lüktetett bennem az egész tör-ténelmi Hetés.. Az a tájegység, amelyik már a valóságban alig létezik. A neveket, a hetési embert, a megélt történeteket el lehet ugyan feledni, de ellopni tönkre-tenni a történelmet aligha lehet. A karácsonyi kisded még a búcsúzú második évezred alkonyán is kellemes meglepetéssel szolgál, csak meg kell a sugallatot érez-nünk.. Én Hetést ismét felfedeztem, éreztem és átéltem, mint ahogy az már korábban Radamosban, Göntérházán is megtörtént velem. A gáborjánházi templomban, amelyet a lendvavásárhelyi (dobornaki) ősi plébániatemplom elszakítása után építettek az őt, Magyarországon árván maradt hetési falu lakosai számára, megálltam egy percre. A templomban egy lélek sem volt,